

DROBNOSTI

**HRABSTVÍ VADUZ ZA VLÁDY HRABAT Z MONTFORTU
A WERDENBERGU (1180–1416)**

MAREK VAŘEKA

After the death of Emperor Charles the Great the situation led to centrifugal tendencies and collapse of former government formation into dozens of family territories, which retained a substantial degree of independence, and only formally outwardly belonged under the Empire

Key words: County of Vaduz, count of Montfort and Werdenberg

V minulém roce navázala Česká republika s Knížectvím Lichtenštejn diplomatické vztahy, které byly přerušeny od roku 1938. Díky porozumění obou stran se podařilo nalézt politickou souhru, aby se mohly vztahy obou zemí slibně rozvíjet do budoucna. Samo Lichtenštejnsko prošlo složitým vnitřním vývojem, který ho determinoval již od 12. století. Většina lidí si zemi spojuje pouze s knížaty z Lichtenštejna, kteří vtiskli zemi nezaměnitelný charakter a utvářeli, utvářejí a budou utvářet vývoj v této malé alpské zemi v budoucnu. Jenže historie této země je daleko bohatší, než si dovedeme představit. To je také hlavní poslání tohoto příspěvku, který má českému čtenáři přiblížit zajímavou historii hrabství Vaduz ve vrcholném středověku.

Situace po smrti císaře Karla Velkého vedla k odstředivým tendencím a rozpadu dřívějšího státního útvaru na desítky rodových území, které si zachovávaly velkou míru nezávislosti, a pouze formálně navenek náleželi pod Říši. Moc v Říši nyní nebyla fakticky v rukou císaře, ale u jednotlivých knížat, hrabat a jejich rodin. Jejich hlavním zájmem bylo zabezpečení získaného majetku a jeho pojištění pro budoucnost. Záleželo tedy vždy na osobě císaře, jak dalece dovolí jednotlivým složkám tehdejší šlechty zajít. Vztah voleného panovníka a desítek šlechtických rodů nebyl jednoduchý. Pro většinu šlechty bylo tedy lepší podporovat na trůně méně průbojného panovníka, který jim nebude zasahovat do jejich pravomocí a svobod. Ovšem čas od času se stalo, že na trůn dosedla silná osobnost, která chtěla opětovně sjednotit dřívější římskou říši a vládnout železnou rukou tehdejší západní Evropě. Z mnoha silných panovníků jmenujme například otonskou dynastii (Ota I., Ota II. a Ota III.) nebo Jindřich IV. (1024–1106).¹

Také na území budoucího Lichtenštejnska nacházíme další vlastníky, kteří náleželi k říšské šlechtě. Jednalo se o hrabata z Bregenzu, která vlastnila v průběhu 13. století několik hradů v oblasti Vorarlberska a měla přídomek z Montfortu (von Montfort). Okolo roku 1150 nacházíme první příslušníky rodu, kteří vlastnili majetky v hrabství Bregenz. V roce 1182 žil první prokazatelný zakladatel rodu Hugo I. z Montfortu (†1235). Ten dal postavit Schattenburg a založil město Feldkirch. Synové hraběte Huga z Montfortu se stali zakladateli vlastních rodových linií. Z nich nejstarší Hugo II. z Montfortu (†1257) si nechal rodové jméno a jeho další potomci nosili přídomek z Montfortu. Tento Hugo II. z Montfortu měl dva syny, z nichž nejstarší Rudolf II. (†1302) založil linii Montfort-Feldkirch, která dostala svůj přídomek od města, které držela. Tato linie však vymírá smrtí Rudolfa V. z Montfort-Feldkirchu (†1390). Bratrem Rudol-

¹ Obecně k problematice císařství. COLLINS, R.: *Evropa raného středověku 300–1000*. Praha 1991. Zájemce o středověké dějiny Evropy zde nalezne základní literaturu.

fa II. (†1302) byl Hugo III. (†1309), který se stal zakladatelem linie Montfort-Tettnang, tato linie vymřela až v roce 1787. Z ní se ještě vytvořila další linie Bregenz, která vymírá v roce 1523.²

Nyní se vrátíme k mladšímu synu Huga I. z Montfortu Rudolfovi I., který se stal zakladatelem rodové linie Werdenber. Tato linie se vzápětí rozděluje na dvě části Werdenberg-Heiligenberg (zakladatelem Hugo I. †1280) a Werdenberg-Sargans (zakladatel Rudolf IV. †1361). Linie Werdenberg-Sargans vymírá až v roce 1504, ale nárok na Vaduzsko již neměla, protože ten přešel na potomky Agnes z Montfort-Feldkirchu. Vaduz a jižní část od Schellenberka dostala linie Werdenberg-Sargans, severní část získává druhá linie Werdenberg-Heiligenberg.

Prvním známějším příslušníkem tohoto rodu byl Rudolf I. Ten držel ve svých rukou asi deset hrabství. Později byl jmenován z Werdenbergu, což bylo jeho sídlo nacházející se na levé straně řeky Rýna. Území zvané Werdenberg se stalo základním kamenem pro vznik vaduzského panství, které bylo až do poloviny 14. století integrální součástí zmíněného Werdenbergu. Protože se ovšem většina území nacházela na pravé straně řeky Rýna, bylo logické, aby došlo k vyčlenění levobřežní části území. K tomuto rozdělení došlo 3. května 1342. Tehdy dostali bratři Rudolf IV. a Hartmann III. z Werdenberku-Sargansu od svého otce pravobřežní území nazvané „Vaduz“. Tímto dokumentem bylo poprvé zmíněno hrabství Vaduz. Protože na tomto území nebylo vybudované dostatečně reprezentativní sídlo, přistoupili bratři k výstavbě hradu ve Vaduzu. Tento hrad měl symbolizovat jejich moc nad nově vytvořeným územím, které se ještě nestačilo vryt do paměti okolních sousedů. Výstavba hradu se ukázala jako velmi vhodná pro další rozvoj vaduzského panství, které se stalo sídlem této části rodu.³

Osídlení na vyvýšeném ostrohu nad hlavním městem dnešního Lichtenštejnska můžeme zaznamenat dlouho před skutečnou stavbou dnešního hradu. Podle nejnovějších archeologických bádání, žili na místech dnešního hradu lidé již v pravěku. Vyvýšené místo jim poskytovalo dostatečnou ochranu a kontrolu celého území v meandru řeky Rýna. Navíc odsazení vyvýšeniny od okolních kopců umožňovalo zřízení pevného opěrného bodu právě zde. Nálezky dokládají obydlí již ve vrcholné a pozdní době bronzové. Můžeme předpokládat souvislé osídlení i v dalších dobách, kdy bylo toto místo voleno kvůli své významné strategické poloze.⁴

Skutečná stavební fáze současného hradu/zámku se započala takřka před 700 lety za vlády rodu Montfort a Werdenberg. Právě z této doby pochází typická hranolovitá věž, která vtiskla nezaměnitelnou podobu dnešnímu hradu. Kolem věže byly vybudovány obytné stavby sloužící pro reprezentaci tehdejších držitelů Vaduzska. Z velké části se původní stavba zachovala a mi ji můžeme vidět na vlastní oči.⁵

Založení vaduzského hrabství a hradu přilákalo nové obyvatele, kteří přišli z horského kantonu Oberwallis a snažili se přirozeně osídlit údolí, kde by nemuseli čelit horskému klimatu. Okolí Vaduzu k tomuto osídlení přímo vybízelo a stalo se pro nově příchozím vhodným místem,

² SABLONIER, R.: *Regionale ländliche Gesellschaft im mittelalterlichen Liechtenstein: eine Ideenskizze*. In: Bausteine zur liechtensteinischen Geschichte Vaduz und Schellenberg. Zürich 1999, s. 19–37.

³ Landesarchiv Liechtenstein Vaduz (dále jen LLA), Urkundensammlung, Nr. U 099, 3. května 1342, listina již bylo vaduzské panství povýšeno na hrabství. K této problematice srovnej základní literaturu. Nejpodrobněji FROMMELT, H.: „1342“ *Zeugen des Späten Mittelalters*. Festschrift 650 Jahre Grafschaft Vaduz. Vaduz 1992. Další obecné informace nalezneme. KRAETZL, F.: *Das Fürstentum Liechtenstein und der gesamte Fürst Johann von und zu Liechtenstein Güterbesitz*. Brünn 1914, s. 95–96; WANGER, H.: *Die Regierenden Fürsten von Liechtenstein*. Vaduz 1995, s. 200–201; BEATTIE, D.: *Liechtenstein Geschichte und Gegenwart*. Triesen 2005, s. 4. VOGT, P.: *Brücken zur Vergangenheit. Ein Text- und Arbeitsbuch zur liechtensteinischen Geschichte 17. bis 19. Jahrhundert*. Vaduz 1990, s. 11–15.

⁴ BILL, J.: *Ergrabene Geschichte. Die archäologischen Ausgrabungen im Fürstentum Liechtenstein 1977–1984*. Vaduz 1985, s. 12–15.

⁵ JUŘÍK, P.: *Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů*. Praha 2009, s. 320–325.

kde pevně zapustili svoje kořeny. Protože se začal slibně rozvíjet Vaduz, bylo rozhodnuto novými osadníky založit další sídlo Triesenberg. Ten se nachází jižně od Vaduzu a nabízí podobné klimatické podmínky jako Vaduz. Nově přichozí obyvatelé byli nazváni Walser, což mělo odkazovat na jejich horskou domovinu v kantonu Horní Walis (Oberwallis). Kromě vesnice Triesenberg založili i horskou vesnici Planken nacházející se severovýchodně od Vaduzu. V době vlády Hartmanna z Werdenbergu-Vaduzu (†1353) dochází k útlumu svobodných Walserů a obyvatelstvo vaduzského panství se ustaluje na své budoucí podobě.⁶

Kromě poddaných nalezneme na místě kupujícího v roce 1361 také vrchnost – hraběte Rudolfa IV. z Werdenbergu. Ten se rozhodl využít svého finančního potenciálu a zakoupil od krachujícího Alberta Vaistli ovčí desátek ve vesnici Triesen. Ovčí desátek byl podíl na chovu určitého stáda a svému vlastníkovi přinášel pravidelný zdroj peněz. Sám hrabě Rudolf IV. se snažil všemožně podporovat také církevní instituce, jak to vidíme u kláštera Sv. Jana v Toggenburgu, který obdaroval dvěma loukami ležícími u Rýna.⁷

Významné bylo pro vaduzské panství povýšení na svobodné říšské hrabství se všemi tehdejšími právy. K tomuto kroku přistoupil český a německý král Václav Lucemburský. Právní akt byl zpečetěn 22. července 1396. Je symbolické, že se rodu Werdenberg-Vaduz podařilo zapsat Vaduzsko mezi svobodná říšská léna na konci jejich vlády nad tímto územím. Předposlední příslušník této linie byl Jindřich Werdenberg-Vaduz, jež umírá bez potomků. Na světě žil ještě jeho bratr biskup Hartmann z Churu, ten se stal po smrti svého bratra držitelem svobodného léna Vaduz.⁸

Biskup Hartmann II. z Churu byl znám svými drobnými rozmišky se sousedy. Právě koncem 14. století docházelo k nejrůznějším sporům mezi tehdejšími držiteli panství, hrabství a knížectví. Je to doba, kdy se tyto spory řešily zbraněmi. Také biskup Hartmann II. z Churu se chopil zbraní a bránil biskupské zájmy proti světským šlechticům. Hlavní biskupské vojenské síly směřovaly na fojta Ulricha z Mätschenu, s kterým měl řadu sporů o pozemky a poddané. Vojenské akce trvaly v zásadě až do konce 14. století. S nastupujícím 15. stoletím se situace uklidnila a biskup Hartmann II. se mohl již plně věnovat duchovní správě biskupství Chur. Kvůli rozsáhlým válečným akcím neměl biskup Hartmann II. příliš času věnovat se správě svobodného vaduzského hrabství. Léno držel až do své smrti v roce 1416. Právě tímto rokem nám ze scény odchází rod, který položil základy Vaduzu a dalších okolních vesnic. Svým počínáním vybudoval ucelenou sídelní síť, na níž budou navazovat další držitelé Vaduzska.⁹

Služebná šlechta rodu Vaistli

První písemné zmínky o konkrétních obyvatelích Vaduzska nacházíme v 30. letech 14. století. Z této doby se nám zachovalo několik dokladů o převodu majetku mezi jednotlivými příslušníky rodu Vaistli. Asi za nejstarší doložené vaduzského šlechtice můžeme považovat bratry Ulricha a Alberta z Vaistli. Ty zaznamenáváme v červenci roku 1338 při převodu jakého majetku ležícího u kopce ve Vaduzu. Právě v této době byla vesnice Vaduz jednou z mnoha v okolí, ničím významným se nevyznačovala. Čas rozkvětu Vaduzu měl teprve přijít s dělením majetku a vznikem hradu. Jak se zdá, tak právě po roce 1342 zaznamenáváme rozkvět hospodářských aktivit rytířů z Vaistli a hrabat z Werdenbergu. Hned v roce 1356 zachycujeme koupi dalšího

⁶ WANGER, H.: c. d., s. 200–201; BUGG, M.: *Der Rhein als Verbindung und Trennung. Entwicklung einer Grenzlinie im Gebiet zwischen Balzers/Wartau und Bendern/Haag im 15. und 16. Jahrhundert*. Zürich 1999, s. 39–72.

⁷ LLA, U 089/04, 9. dubna 1361, hrabě Rudolf z Montfortu-Feldkirchu kupuje od Alberta Vaistli ovčí desátek v Triesenu.

⁸ BEATTIE, D.: c. d., s. 3–4.

⁹ VOGT, P.: c. d., s. 13.

drobného šlechtice Ruedi Ammanna z Feldkirchu, který koupil od Alberta Vaistli z Vaduzu jeho dvůr zvaný Furgs u vesnice Schaan za 22 liber. Tento případ nám ukazuje, že docházelo k vzájemné koupi nemovitostí nejen vlastní šlechtou z vaduzského panství, ale i mimo něj.¹⁰

Právě v případě rodu Vaistli zaznamenáváme již v průběhu 14. století hodně zápisů ohledně převodu jejich majetku jednak mezi sebou nebo i na další rody, které žily v okolí hrabství Vaduz. Právě tyto informace nám dávají nahlédnout do života nižší říšské šlechty, který nebyl vůbec jednoduchý a v mnoha aspektech se podobal života drobných zemanů v našich zemích. Drobná šlechta doslova zápasila o přežití. Záleželo na okolnostech a situaci jak se vypořádají s nelehkými překážkami života. Jak můžeme soudit, tak rytíři z Vaistli se z životem snažili poprat. Dobře věděli, že musejí navazovat dobré kontakty s okolními rody a skupovat pozemkový majetek. To je vidět i na jejich dalším jednání. Nejprve bratři Vaistli kupují pro svoji sestru Agnes louku u Vaduzu. Tento majetek měl sloužit právě Agnes Vaistli a jejím dětem. Protože se již v roce 1367 stala vdovou, bylo zapotřebí konsolidovat majetek pro její děti. Toho si byl dobře vědom i fojt Jindřich z Schönsteinu, který Agnes, její děti, bratra Hanse a další sourozence, kteří obdrželi do zástavy desátek z vesnice Schaan, libru feniků z ročních peněz a ročně pět korců obilí z vesnice Balzers. Výše uvedené platy měly sloužit pro sirotky po Ditrichovi z Schönsteinu, který byl manželem Agnes Vaistli.¹¹

V pozdějších letech zaznamenáváme Agnes na místě prodejce značné části majetku po svém manželovi. Dostala se patrně do vleklých dluhů, které nebyla schopna zaplatit a vše musela řešit prodejem. Také v 80. a 90. letech 14. století nacházíme na mnoha místech zmínky o rodu Vaistli. Jednalo e většinou o majetkové převody, svatební smlouvy a další kontakty s okolními rody jako byli rytíři z Feldkirchu nebo Vaduzu.¹²

Závěr

Na příkladě vlády prvního hraběcího rodu vlastnického hrabství Vaduz můžeme vidět jejich zakladatelské snahy, které vedly k celkovému zabezpečení vlády v daném hrabství. Také rod hrabat z Werdenbergu nevládnul pouze hrabství Vaduz, ale daleko více hrabství jak na pravém, tak levém břehu Rýna. Proto pro ně držba samotného Vaduzu neznamena něco velkého. Podobných hrabství drželi asi sedm. Proto je potřeba se na jejich vládu v pozdějším knížectví Lichtenštejn dívat tímto zorným úhlem. Prakticky až do konce 17. století se jednalo o nevelké panství, jakých v Evropě byly tisíce. Ovšem ne všechna panství měla statut svobodného hrabství, což byl hlavní důvod, proč nakonec hrabství koupila knížata z Lichtenštejna.

Na příkladě drobné šlechty Vaistli jsme si chtěli ukázat v jakých životních situacích se nacházeli. Právě na přelomu 14. a 15. století hráli důležitou roli při rozvoji hrabství a utváření jeho pozdější identity. Do dnešní doby se nám ve Vaduzu zachoval jejich rodný dům, který nám dává nahlédnout do jejich soukromého života.

¹⁰ LLA, U 089/01, list z 23. dubna 1338, Ulrich Vaistli kupuje od Alberta Vaistli pozemky ve Vaduzu. U 089/1–44 informace o majetku rodu Vaistli od roku 1338 do 17. století.

¹¹ LLA, U 089/03, list z 24. srpna 1367, koupě louky ve Vaduzu pro Agnes Vaistli.

¹² LLA, U 089/05–U 089/035. Listiny z let 1368–1398.

Summary

The county of Vaduz under the Reign of earls of Montfort and Werdenberg (1180–1416)

In the example of the reign of the first count's family owning the county of Vaduz we can see the efforts of the founders leading to the overall security of the reign in the county. The family of earls of Werdenberg did not possess only the Vaduz county, but many more counties on the right and the left bank of the Rhine. Therefore holding Vaduz meant anything important to them. They held about seven similar counties as well. Therefore it is necessary to perceive their reign in later principality of Liechtenstein from this angle of view. In fact, until the end of the 17th century it was only a small estate, similar to thousands of others in Europe. However, not all estates had the status of a free county, which was the main reason, why the county was eventually bought the Princes of Liechtenstein.

In the example of small nobility Vaistli we wanted to show their real lives. Just on the turn of the 14th and 15th century they played an important role in the development of the county and formation of its future identity. Until now, there is the house in which they were born in Vaduz, which gives us a glimpse into their private lives.